

**Ocena dorobku naukowego dr Anny Bugajskiej w ramach
postępowania habilitacyjnego w dziedzinie nauk humanistycznych w
dyscyplinie literaturoznawstwo na Wydziale Filologicznym
Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach**

Przedstawiony mi do oceny dorobek naukowy Pani dr Anny Bugajskiej składa się z monografii *The Evantropian Project in Young Adults Dystopias* (Wydawnictwo Uniwersyteckie Ignatianum, Kraków 2019), wskazanej przez autorkę jako jej główne osiągnięcie naukowe, oraz materiałów udowadniających jej aktywność naukową (10 artykułów i 11 rozdziałów w monografiach wieloautorskich). Dodatkowo do wniosku o nadanie stopnia doktora habilitowanego dołączono także informacje o osiągnięciach dydaktycznych i organizacyjnych Pani dr Bugajskiej.

**I. Ocena osiągnięcia naukowego monografii *The Evantropian Project
in Young Adults Dystopias* (Wydawnictwo Uniwersyteckie
Ignatianum, Kraków 2019)**

W krótkim Wstępie (*Introduction*) habilitantka zajmuje się kwestią obecności tematyki evantropijnej (pod tą niesprecyzowaną w tej części rozprawy nazwą rozumie popularne wyobrażenia „ulepszania” rasy ludzkiej) we współczesnej kulturze, a zwłaszcza w powieściach dla starszych nastolatków *Young Adults Fiction* (w dalszej części recenzji będę posługiwać się skrótem YA). Punktem wyjścia są tu z jednej strony pisywane od lat dwudziestych XX wieku powieści poświęcone kulturze młodych (najwcześniejszy wspominany tekst jest autorstwa Evelyn Waugh), z drugiej tradycja dystopijnych wyobrażeń społeczeństw zmienionych poprzez zastosowanie zabiegów biologicznych i inżynierii

społecznej. Autorka w pierwszej części Wstępu mnoży konteksty intelektualne i teoretyczne związane z tematem: od heterotopii i hybrydowości, przez transhumanizm, posthumanizm, biokonserwatyzm, człowieczeństwo plus i bioetykę. W rezultacie tworzy się chaos pojęciowy - czytelnik widzi, że autorka ma ogromną wiedzę na temat evantropii, nie wie jednak, co na ten temat chce nam przekazać. Dopiero ostatnia część Wstępu nadaje porządek wywodowi habilitantki. Przedstawia ona przejrzystą na szczęście strukturę pracy (dwa rozdziały teoretyczne, jeden analityczny oraz konkluzja), a także formułuje zadania badawcze. Dwa z nich są natury deskryptywnej:

- opisanie motywy ulepszania rasy ludzkiej w powieściach YA;
- wzbogacenie dyskusji o kondycji posthumanistycznej.

Pozostałe trzy zakładają nie tylko opisanie kolejnych aspektów tematu, ale także przeprowadzenie wywodu i udowodnienie hipotez:

- udowodnienie, że evantropia to nie tylko modyfikacja ludzkich ciał, ale także przebudowanie tożsamości jednostki ludzkiej i jej interakcji ze światem zewnętrznym;
- zdefiniowanie pozytywnych wartości wynikających z ulepszania rasy ludzkiej;
- dostarczanie argumentów popierających teorię evantropii.

Tak sformułowane pytania badawcze pozwalają nadać strukturę dygresyjnemu dyskursowi pracy, a także ułatwiają jej ocenę - pozwolą sprawdzić, w jakim stopniu habilitantka zrealizowała założenia.

UWAGI DO WSTĘPU

- W tej części książki zabrakło mi roboczej definicji evantropii (nawet jeśli historia definiowania tego pojęcia znajdzie się w dalszych rozdziałach, już teraz powinniśmy wiedzieć o czym czytamy);
- Pisząc o obecności odniesień do „ulepszania człowieka” w humanistycznym dyskursie postmodernistycznym warto by pokazać, jak często są nadużywane. Autorka przytacza rozmaite terminy, często nachodzące na

siebie różne próby zdefiniowania tych samych zjawisk, ale nie odnosi się do nich, nie wskazuje, których i dlaczego postanowiła używać w książce - a to powinno znaleźć się we wstępie;

- Kiedy habilitantka decyduje się wyjaśnić termin w przypisie (co jest bardzo dobrą metodą pomocy czytelnikowi, który może posługiwać się innym aparatem pojęciowym), wyjaśnienie to nie zawsze jest satysfakcjonujące. Na str. 9 termin *heterotopia* to: "Foucault's term for a space of otherness (herero+topos)". Rozumiem, że akurat heterotopia jest szeroko znanym pojęciem i można by jej nie definiować - jeśli jednak autorka podjęła taką decyzję, oczekiwałabym odniesienia do konkretnego tekstu Foucaulta. Na str. 15 czytamy, że *Humanity+* to "the name adopted by transhumanists in 2008". Oczekiwałabym informacji kto i gdzie zdefiniował ten termin - jacy transhumaniści? Wszyscy?

- Używa także - moim zdaniem niepotrzebnie - znacznie mniej znanych pojęć pisanych w cudzysłowach, a zaczerpniętych konkretnych książek, np. „principle of hope” i rasa „I-Robot”, które wplata we własny dyskurs. Jest to zabieg powszechny, ale stosuje się go, gdy omawiamy daną powieść szerzej, omawiamy świat przedstawiony. W sytuacji, gdy jedynie poznajemy tytuł dzieła, jest to bardzo zwodnicze - I-Robot nie odnosi się na przykład do Asimova, choć 90% czytelników na pewno tak pomyślało w pierwszej chwili.

ROZDZIAŁ I

Kolejną częścią pracy jest *Chapter I. Human Enhancement and the Evantropian Project*, poświęcony nakreśleniu intelektualnego tła ewantropii oraz definicjom tego pojęcia. Rozpoczynając od wspomnienia dyskusji o przyszłości rasy ludzkiej - tak biologicznej, jak i społecznej - w post-darwinowskiej Anglii autorka opowiada o historii pojęcia transhumanizm, a także o kolejnych szkołach i ideologiach związanych z zagadnieniami „ulepszania” rasy ludzkiej. Eugenika, neoliberalny kult młodości, traktowania ciał jako produktów, operacje plastyczne, farmaceutyki poprawiające urodę i wydajność intelektualną - to tylko niektóre z wymienianych zagadnień. W podrozdziale poświęconym definicji ewantropii dowiadujemy się wreszcie, że autorka pod tym terminem rozumie projekt stworzenia utopii poprzez modyfikacje człowieka - tak fizyczne jak i kognitywne, emocjonalne i moralne. Tym rodzajom ulepszeń i dyskusjom

na ich temat poświęca kolejny podrozdział, a dyskusje uzupełniają rozważenia o bioetycznych aspektach evantropii.

UWAGI DO ROZDZIAŁU I:

- Nie tylko literatura inspirowana odkryciami naukowymi, można także zaobserwować proces odwrotny: naukowcy uciekają się do literackich środków wyrazu, by przedstawiać odkrywane przez siebie zjawiska. W tym kontekście warto uporządkować odniesienia do science fiction. W okresie gwałtownego rozkwitu jeszcze kilka lat temu fantastycznych technik (mapowanie genu, inżynieria genetyczna, klonowanie, Internet i wiele innych) to science fiction, literatura stworzona do mówienia o przyszłości, daje nam aparat pojęciowy do opisu teraźniejszości. Literatura realistyczna nie jest w stanie tych zjawisk przedstawić;

- Na pochwałę zasługują starania autorki, by swój wywód uporządkować (wyliczenia, tabele, formułowania wyraźnych postulatów, stosowanie zdań wprowadzających nowe myśli). Habilitantka ma tendencje do dygresji i stylu nadmiernie kwiecistego (rozbudowane metafory, zapożyczenia pojęć w nawiasach, wielolinijkowe zdania), co utrudnia podążanie za jej myślą. Wie jednak o tym i podejmuje działania strukturalizujące wywód;

- Dobrym tropem jest wspomnienie podstawowej sprzeczności zawartej w myśleniu o evantropii i jej literackich prezentacjach. Evantropia zakłada utopię, ale powieści ją opisujące są niemalże nieodmiennie dystopiami - od Huxleya po Burgessa. Warto by rozwinąć tę kwestię.

ROZDZIAŁ II

Kolejny, drugi rozdział książki *Chapter II. Building a Literary Evantropia from Huxley to the Present*) koncentruje się na aspektach socjologicznych i filozoficznych evantropii i ich odzwierciedleniu w literaturze ostatnich kilkudziesięciu lat. Główne pytania zadawane przez habilitantkę to czy evantropię można utożsamić z gatunkiem literackim w ten sam sposób co

utopię, która jest tak pojęciem politycznym i filozoficznym, jak i literaturoznawczym. Autorka stara się zdefiniować i wyliczyć cechy, które evantropia literacka musi posiadać. Kolejnym krokiem jest skonstrastowanie tak zdefiniowanej evantropii z cechami dystopii pisanych w wieku XX w proteście przeciw eugenicie. Autorka śledzi, jak dystopia przeradzała się w evantropię, a materiał literacki, do którego się odwołuje, to thrillery medyczne, science fiction, science fantasy, cyberpunk i biopunk. Rozdział spełnia swoje zadanie - udowadnia, że pojęciem evantropia można się posługiwać, by dokładniej opisywać różne aspekty współczesnej kultury. Pisany jest sprawniej niż poprzednie części książki; w niektórych partiach autorka ma wciąż kłopoty z nadmierną dygresyjnością, ale większość tekstu spełnia rygory dyskursu literaturoznawczego.

UWAGI DO ROZDZIAŁU II:

- Habilitantka udowadnia swoje odczytanie tak w teorii, jak i literaturze, a jej erudycja wykracza poza literaturoznawstwo;

- Rozpoczynająca rozdział dywagacja o recepcji nauk ścisłych w humanistyce dwudziestowiecznej zyskałaby na uporządkowaniu - np. eugenika i działalność Marii Skłodowskiej-Curie są częścią postrzegania nauki jako zagrożenia, ale w bardzo różny sposób;

- Na pochwałę zasługuje fragment wywodu poświęcony inspiracjom naukowym Wiktorian;

- Przestrzegałabym przed użyciem pisanych wielką literą terminów „The New Wave” (str. 109, 116), „The Silver Age of Comic Books” (str.110) jakby były ogólnie przyjętymi terminami, a nie określeniami jednego konkretnego krytyka. Nowych fal było kilka, w tym nowych fal w sci-fi co najmniej dwie, złote i srebrne ery kultury masowej są równie liczne. Socjologiczna science fiction na przykład definiowana jest na trzy sposoby (inaczej w Polsce, inaczej w Stanach, inaczej w Wielkiej Brytanii). Generalnie, w realiach rynku księgarskiego i filmowego mnożą się terminy używane na okładkach książek i na stronach filmowych - takimi etykietami jest i YA, i lablit, i kidult, i biopunk, i steampunk. Można ich używać ale trzeba wiedzieć, jakie mają zakresy;

- Ograniczyłabym liczbę wymienianych jednym tchem tytułów powieści science fiction, ale za to najważniejszym z nich (z punktu widzenia ewantropii) poświęciłabym zdecydowanie więcej miejsca. Dotyczy to przede wszystkim zaledwie wspomnianego Anthony'ego Burgessa i wzmiankowanego skrótowo Daniela Keyesa, a także Paolo Bacigalupiego - twórców ważnych dla tezy co najmniej na równi z H.G. Wellsem;

- Bardzo dobrym fragmentem pracy jest charakterystyka biopunku w kontekście ewantropii.

ROZDZIAŁ III

Trzeci rozdział rozprawy Anny Bugajskiej (*Chapter III. Human Enhancement in YA Dystopias*) poświęcony jest biotechnologiom i powieściom YA. Jest to więc rozdział analityczny, w którym przedstawiona w pierwszych dwóch trzecich książki teoria zostaje użyta do analiz literaturoznawczych. Pierwsza część rozdziału koncentruje się na fizycznym „ulepszaniu” człowieka, kolejne na ingerencji w ludzką psychikę, intelekt i moralność. Fizyczne ulepszanie i upiększanie ciał ludzkich jest tematem powieści YA przeanalizowanych w pierwszej części rozdziału - autorka pokazuje, że ulepszenia takie nie są nieodmiennie potępione przez autorów. Zmiennokształtność i zdolności adaptacyjne mogą sprawić, że rasa ludzka osiągnie w przyszłości nowe możliwości i zasiedli nowe środowiska. „Zło” w tych powieściach ma raczej aspekt polityczny: zmonopolizowanie biotechnologii przez rząd/rządy/elity doprowadza do zamiany ludzi i ludzkich hybryd w nowe rodzaje broni, a także zwiększa nierówności społeczne dając wybranym dostęp do metod przedłużania i poprawy jakości życia - kosztem innych. Druga część rozdziału porusza kwestie ingerowania w psychikę ludzkich istot - od inteligencji (rzadkie przypadki, bohaterowie są zazwyczaj „zwykłymi” intelektualnie nastolatkami - po raz kolejny dla kontrastu można by przywołać *Kwiaty dla Algerona* Keyesa) po emocje i moralność.

UWAGI DO ROZDZIAŁU III:

- Zabrakło kontekstu debaty o ewolucji/dewolucji rasy ludzkiej zapoczątkowanej już pod koniec XIX wieku;

- Dylematy etyczne w powieściach YA opisanych przez autorkę mają kontekst polityczny, wpisują się w uproszczony amerykański etos demokracji i równości - ten sam, który charakteryzuje w bardziej zniuansowanej formie i cyberpunk, i dużą część współczesnej science fiction. Kwestia ta wymaga wyraźniejszego podkreślenia - literatura YA ma obsesję klas i warstw społecznych, można zasugerować tezę, że kierowana do młodszych czytelników przedstawia wartości liberalne, w przesadny sposób strasząc wizją biodyktatury czy bioautorytaryzmu;

- Druga część rozdziału jest najsprawniej napisanym fragmentem książki - habilitantka omawia literaturę, którą zna i lubi. Wie dokładnie, co chce nam przekazać i nie mnoży zbędnych dygresji.

Trzy rozdziały-eseje podsumowują WNIOSKI, w których autorka pokazuje, jak dzięki literaturze YA największe dylematy moralne współczesnej nauki przenikają do świadomości społecznej i stają się następnie materiałem artystycznym, używanym przez powieściopisarzy. Powieści YA - wiele z nich było ekranizowanymi w Hollywood bestsellerami, wystarczy wspomnieć *Igrzyska śmierci* czy *Dawcę pamięci* - oddziałują na młodych ludzi. Są im potrzebne i mimo niewielkich walorów artystycznych (powielanie schematów narracyjnych i elementów świata przedstawionego znanych z dystopii dwudziestowiecznych) działają tak na nastoletnich, jak i starszych (a nieznających kanonu SF) czytelników. „Engineering youth” z tytułu odnosi się więc nie do treści omawianych powieści, ale do ich roli w kształtowaniu młodych (głównie) Amerykanów w duchu umiławiania liberalnych wartości w świecie, gdzie dostęp do biotechnologii kreuje olbrzymie nierówności. Tytuł jest trafny i dobrze by nawiązać do niego wprost, na początku lub końcu pracy.

Książkę zamyka dwudziestokilkustronicowa bibliografia. Jest bardzo obszerna - autorka uwzględnia w pracy bardzo wiele powieści YA i szeroki kontekst teoretyczny i krytycznoliteracki. Oczywiście jest to walor pracy, jednak sugerowałabym zrewidowanie sposobu wykorzystania tych źródeł. Bogata intelektualnie i przemyślana praca Pani dr Bugajskiej chwilami trudno się czyta:

zbyt wiele wtrąceń i zamiłowanie do bardzo licznych terminów zaczerpniętych od wielu krytyków używających konkurencyjnych aparatów pojęciowych niepotrzebnie odwraca uwagę od tematu danej sekcji. Proponowałabym wybranie kilku powieści YA jako podstawowego materiału dowodowego i odnoszenie się do nich podczas argumentacji (pozostałe kilkadziesiąt pozycji byłoby jedynie tłem) oraz dodanie podrozdziału porządkującego nomenklaturę - pokazałby różne tradycje nazywania zjawisk, a autorka wybrałaby odpowiadający jej system i konsekwentnie go używała w dalszej części książki. Tak ciekawe zjawisko jak literatura YA jako łącznik między konsumpcyjno-kapitalistyczną teraźniejszością i bioregulowaną (być może autorytarną) przyszłością zainteresuje nie tylko wąski krąg recenzentów. Praca Pani Bugajskiej mogłaby być po zredagowaniu czytana przez liczniejszych literaturoznawców, a także studentów i doktorantów wielu filologii.

II. Ocena dołączonych do wniosku innych publikacji naukowych

dr Anny Bugajskiej

Przedstawione mi materiały - 21 artykułów i rozdziałów w monografiach wieloautorskich (w wykazie publikacji obie te grupy tekstów nie zostały wyodrębnione, tytuły podano chronologicznie) można podzielić na następujące grupy w zależności od zasięgu oddziaływania:

- 5 artykułów publikowanych w latach 2014-2018 w Zeszytach Naukowych *Kultura/Polityka* wydawanych w Wyższej Szkole Europejskiej im ks. Józefa Tischnera w Krakowie. Autorka jest związana z tą szkołą, należy również do redakcji pisma (lub należała trzy lata temu; tylko na kserokopii artykułu z roku 2017 znalazł się skład redakcji). Artykuły te poświęcone są: poezji Osjana czytanej w kontekście wyobraźni osiemnastowiecznej (bardzo dobry artykuł powiązany tematycznie z pracą magisterską autorki), relacjom rodzina/państwo w dystopiiach YA, tematyce imigracji w dystopii współczesnej, bestsellerowej powieści *Artemis Fowl* Eoina Colfera, czytanej w kontekście posthumanizmu, oraz powieści *More Than This* Patricka Nessa przeczytanej w kontekście teorii Baudrillarda. Ten ostatni tekst jest bezsprzecznie najdojrzalszy i najlepszy - mitologia nordycka rzeczywiście funkcjonuje w kulturze współczesnej na zasadach „hyperrealności”. Stanowczo doradzam rozwinięcie tej tezy w oparciu o „modne” w tej chwili impresje na tematy nordyckie i opublikowanie dłuższego artykułu opartego na kilku przykładach literackich.

- 4 teksty opublikowane w tomach zbiorowych wydawnictw krakowskich Tertium i Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum (ta ostatnia oficyna wydała również rozprawę habilitacyjną dr Anny Bugajskiej). Teksty te to analizy literaturoznawcze tekstów w różny sposób związanych z młodymi czytelnikami i bohaterami. Dwa przyczynki, w których autorka analizuje osiemnastowieczny wiersz „The Blind Boy” Coleya Cibbera i *Life, Adventures and Piracies of the Famous Captain Singleton* Daniela Defoe nawiązują do jej wczesnych zainteresowań, jeszcze z czasów studiów magisterskich, a tekst poświęcony *The Voyage of the Dawn Trader* C. S. Lewisa jest już zapowiedzią późniejszych studiów badaczki. „'Religia' ulepszenia: Od ewantropii do nieśmiertelności” to najlepszy z tej grupy tekstów - odważna próba przedstawienia transhumanizmu w kategoriach ruchu religijnego, napisana z rozmachem teza, która zasługuje na wielką pochwałę.

- 3 teksty z tomów wydanych przez krakowski Ośrodek Badawczy Facta Ficta i „krakowską” serię oficyny Peter Lang *Text-Meaning-Context: Cracow Studies in English Language, Literature and Culture*. Teksty te są pochodną fascynacji habilitantki literaturą YA czytaną w kontekście myśli utopijnej i dystopijnej - rozwijają tezy przedstawione w rozprawie. „Scottish Ghosts, English Wraiths: The Supernatural Imagination of Macpherson and Tolkien” jest dowodem, że autorka kontynuując badania literatury osiemnastowiecznej wprowadzała do jej analiz nowe konteksty - dwudziestowiecznych tekstów fantastycznych.

- 4 kolejne artykuły pochodzą z tomów wieloautorskich wydawanych - czasem jako pokłosie konferencji - przez polskie uniwersytety spoza Krakowa; Podhalańską Państwową Wyższą Szkołę Zawodową w Nowym Targu, Uniwersytet Śląski, Warszawski i UMCS. Habilitantka zajmuje się w nich tematami znanymi z innych jej prac: Macphersonem, Inklingami i literaturą YA. Udowadnia sprawność warsztatową i dobre zrozumienie teorii.

- 3 teksty opublikowane w specjalizujących się w literaturze fantastycznej i dziecięcej czasopismach o zasięgu ogólnopolskim - *Literaturze Ludowej*; *Creatio Fantastica* oraz *Filoteknos*. Artykuły w nich opublikowane koncentrują się na tematyce literatury YA, udowadniając tezy częściowe rozwinięte w rozprawie habilitacyjnej autorki.

- 2 artykuły z periodyków o zasięgu międzynarodowym *Études Écossaises* (Uniwersytet w Grenoble) oraz *The ESSE Messenger* (forum anglistów

europiejskich). Pierwszy z nich „Tales of the Times of Old': Britons in *The Poems by Ossian*” to kwintesencja wczesnych zainteresowań habilitantki literaturą osiemnastowieczną, zwłaszcza Macphersonem, a drugi, „Of Neverland and Young Adult Spaces in Contemporary Dystopias” wpisuje się w poetykę rozprawy habilitacyjnej.

Podsumowując: habilitantka równolegle z pracą nad rozprawą publikowała tezy częściowe - pochodne jej badań. Jest to dorobek wystarczający nie tylko ilościowo, ale i jakościowo, niektóre pomysły zasługują na rozwinięcie w dalszych pracach. Autorka znacznie pewniej czuje się pisząc krótsze formy - nie popada wtedy w dygresje i potrafi dobrze wykorzystać erudycję. Bardzo wysoko oceniam tę część dorobku.

Informacje o osiągnięciach dydaktycznych, recenzenckich i organizacyjnych habilitantki

Na podstawie przesłanego mi Autoreferatu i Wykazu Osiągnięć stwierdzam, że dorobek dydaktyczny dr Anny Bugajskiej (prowadzone zajęcia i prace dyplomowe, a także pełnione funkcje w administracji wyższych uczelni), udział w konferencjach i projektach badawczych, a także aktywność w pozyskiwaniu grantów, świadczą o jej dojrzałości naukowej.

Podsumowując stwierdzam, że przedstawiony mi do oceny dorobek naukowy Pani dr Anny Bugajskiej spełnia wymogi stawiane przez ustawę i wnoszę o nadanie jej stopnia doktora habilitowanego nauk humanistycznych w dyscyplinie literaturoznawstwo.

Domitilla Oranien